

УДК 341.245

В. А. Ващенко*аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»***ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ДЕНОНСАЦІЇ**

Вступ. У теорії міжнародного права загальнови-знаною є думка про те, що денонсація є найрозповсюдженішим способом припинення міжнародних договорів. Ми погоджуємося цим твердженням, але закономірно виникає питання щодо того, чи здійснює денонсація вплив на міжнародні відносини іншими шляхами. Щоб дізнатися про це, необхідно дослідити функціональний аспект інституту денонсації міжнародних договорів.

Постановка завдання. За всю історію науки міжнародного права інститут денонсації досліджувався багатьма вченими, найвідомішими серед яких є Д. Анцілотті, К. Блюнчлі, Дж. Грант, С. Нахлік, А. Талалаєв, Х. Уолдок, Д. Фільд, П. Фіоре, Дж. Фітцморіс, В. Шуршалов, М. Франковська, Л. Хелфер. Досліджуючи інститут денонсації, деякі з них, зокрема Л. Хелфер, виділяли особливе значення денонсації в міжнародних відносинах, вивчали, як застосування положень про денонсацію може вплинути на імідж держави і в подальшому на її репутацію загалом. Отже, денонсація є не лише інструментом припинення договорів. Застосування відповідних положень здатне впливати також на інші речі, окрім чинності міжнародних договорів. Аналіз попередніх досліджень показав, що, попри те, що в теорії міжнародного права денонсація розуміється як багатоаспектне явище, досі відсутнє комплексне дослідження функцій інституту денонсації. Така ситуація зумовлює необхідність застосування нового підходу до аналізу інституту денонсації, тобто функціонального підходу.

Виклад основного матеріалу. Метою статті є заповнення прогалини в теорії міжнародного права шляхом виокремлення і дослідження функцій інституту денонсації, основних напрямків, в яких застосування положень про денонсацію впливає на міжнародні відносини.

Правовстановлююча функція. Функція правовстановлення в інституті денонсації є відображенням усього розмаїття наслідків, які мають для міжнародного права і його суб'єктів такі чинники: а) існування денонсації як інституту міжнародного права; б) усталена практика застосування, реалізації відповідних положень міжнародного договору чи дорозумілого права на денонсацію його учасниками; в) механізм і результати здійснення і застосування положень договору про денонсацію та реалізації відповідного дорозумілого права на практиці [1, с. 309]. Денонсація – це

припинення договору в односторонньому порядку на підставі відповідного права, що міститься в положеннях договору (або наявність якого можна вивести шляхом аналізу намірів сторін чи характеру договору) [2].

Правовстановлення – це форма і напрям діяльності, пов'язаної з формулюванням та закріпленням норм права, які складають нормативно-правовий зміст усіх джерел міжнародного права. Результатом є зміна матерії правового регулювання внаслідок волевиявлення учасників міжнародного договору, а отже, зміна статусу міжнародного договору, його учасників, а також масиву відповідних прав і обов'язків.

За способом виявлення правовстановлення можна поділити на первинне (статичне) та вторинне (динамічне). Первинне правовстановлення – це створення норми права та її закріплення в тексті договору шляхом надання згоди. Вторинне правовстановлення є наслідком первинного, тобто воно є застосуванням норми права на практиці, що супроводжується певною зміною правових відносин, статусу учасників та міжнародного договору.

Що стосується дорозумілого права на денонсацію, то слід відзначити, що на практиці процес зводиться до необхідності достатньо тонкого вивчення волевиявлення договірних сторін. За загальним правилом, що викладене у статті 56 Віденської конвенції 1969 р., договір не підлягає денонсації, якщо відсутні відповідні договірні положення, однак вона допускається, якщо наявність таких положень вдасться довести шляхом аналізу намірів сторін чи характеру договору [3, с. 229].

Встановлення намірів договірних сторін здійснюється шляхом тлумачення міжнародних договорів. У Віденській конвенції 1969 р. цьому питанню присвячені статті 31 і 32. У першій з них вказується, що будь-яким термінам, вжитим у договорі, надається звичайне значення з огляду на контекст, а також об'єкт і мету договору. У статті 32 говориться про те, що можливе звернення до додаткових засобів тлумачення, зокрема і до підготовчих матеріалів і до обставин укладення договору.

Повідомлення. Функція повідомлення є важливим аспектом, в якому норми інституту денонсації впливають на об'єктивну дійсність. Вона існує у контексті юридичної природи денонсації з таких причин: по-перше, історично положенням про денонсацію передували положення договорів, згідно з якими у разі виникнення загрози кон-

флікту між договірними сторонами їхні піддані отримували право протягом певного строку покинути територію свого перебування зі своїм майном та сім'ями; по-друге, п. 1 ст. 65 Віденської конвенції 1969 р. говорить про те, що повідомлення всіх зацікавлених сторін є обов'язковою вимогою для правомірності денонсації.

Поняття «повідомлення» є багатоаспектним та потребує роз'яснення. У статті 67 Віденської конвенції 1969 р. містяться вимоги до форми такого повідомлення. Стаття 67 додає, що таке повідомлення оформлюється письмово (п. 1) як документ (п. 2). Ці вимоги були введені Віденською конвенцією 1969 р., оскільки усні заяви можуть спричинити сумніви стосовно мотивів та підстав припинення договору. З огляду на виняткову важливість точності та однозначності формулювань письмова форма була затверджена як обов'язкова. Конклюдентні дії, публічні виступи, заяви як усні, так і за допомогою засобів масової інформації не забороняються, однак відповідно до Віденської конвенції 1969 р. юридичного значення повідомлення про денонсацію не мають [4, с. 56].

Страховання від невизначених обставин. Існують різноманітні механізми попередження виникнення непередбачуваних обставин, серед яких включення в договір положень про денонсацію займає не останнє місце [5, с. 1599]. Це проявляється у загальному та спеціальному порядку.

Що стосується загального порядку, то слід відзначити, що саме собою включення в договір положень про денонсацію діє як страхування, попереджаючи виникнення непередбачуваних обставин. Наявність положень про денонсацію заздалегідь дає можливість державам вести переговори щодо більшого обсягу договірних зобов'язань.

Важливу роль відіграють статті 65 і 67 Віденської конвенції 1969 р., де висувається вимога забезпечити публічність та відкритість шляхом направлення повідомлення про денонсацію всім зацікавленим суб'єктам [3, с. 229].

Додатковим засобом управління ризиками в інституті денонсації є строки. Їх можна поділити на дві групи:

1) строки, передбачені Віденською конвенцією 1969 р.;

2) строки, передбачені в міжнародних договорах.

До першої групи можна віднести такі: 1) строк, передбачений статтею 56 Віденської конвенції 1969 р., для повідомлень про здійснення дорозумілого права на денонсацію; 2) строк, передбачений п. 2 ст. 65, протягом якого держави, що отримали повідомлення, можуть зробити свої заперечення.

Слід одразу відзначити, що строки, передбачені Віденською конвенцією 1969 р., застосовуються у тих випадках, коли в договорі, який укладено між державами, не міститься ніяких положень про певні часові рамки дії договору.

Отже, на ці положення завжди можна посилалися в порядку, в якому держави посилаються на договірні положення.

Говорячи про другу групу строків, слід сказати, що вони мають відношення до денонсації, положення про яку містяться в тексті договору. Сюди слід віднести такі строки: 1) строк, протягом якого відповідно до положень договору можна застосувати положення про денонсацію (тобто направити відповідну заяву); 2) строк, протягом якого денонсація заборонена; 3) строк, який починається з моменту повідомлення всіх зацікавлених суб'єктів і закінчується тоді, коли денонсація договору стає чинною (також його називають постденонсаційним строком).

Як приклад першого та другого випадків можна навести Варшавський договір, в положеннях п. 1 ст. 11 якого регламентується порядок денонсації: «Цей договір залишається чинним протягом двадцяти років. Для Договірних Сторін, які за рік до спливу цього строку не передадуть Уряду Польської Народної Республіки заяви про денонсацію Договору, він буде залишатися чинним протягом наступних десяти років». Отже, зі спливом 19 років з моменту укладення договору учасникам надається право протягом року подати заяву про денонсацію.

Постденонсаційний строк також є засобом забезпечення стабільності співробітництва і встановлюється для коригування діяльності організації через зменшене коло учасників. Також може відбуватися перегляд бюджету, перерозподіл обов'язків та внесення відповідних змін до програми діяльності.

Політична функція. У практиці держав денонсація є одним з важливих політичних інструментів, за допомогою якого здійснюється регулювання правотворчого процесу для прийняття вигідних рішень. Ми можемо виділити внутрішній та зовнішній аспекти цієї функції.

Що стосується зовнішнього аспекту, то політична функція впливає з публічного характеру денонсації, оскільки держави часто використовують її для оскарження чи перегляду невідповідних положень міжнародних договорів. Застосування положень про денонсацію чи прийняття рішення про їх застосування може бути додатковим важелем тиску на інших учасників. Така поведінка може призвести до таких наслідків:

1) ефективніше просування своїх інтересів, що потягне за собою перегляд положень договору у вигіднішому аспекті;

2) вихід з договору чи міжнародної організації та створення аналогічного договору чи союзу з учасниками, які висловили свою підтримку в цьому.

Отже, право на денонсацію в міжнародних відносинах перебуває на перетині юридичної та політичної площин [6, с. 1588].

Що стосується внутрішнього аспекту, то слід сказати, що його сутність полягає в тому, що денонсація зачіпає також питання іноземних справ всередині держави, які відрізняються від питань, що виникають внаслідок невиконання чи порушення договору, тобто нездатність держави виконати свої обов'язки згідно з договором може бути пов'язана з низкою причин і обставин, починаючи зі звичайної неуважності чи ненавмисності, закінчуючи різними обмеженнями (зокрема, прийняття вимушених рішень в рамках національної політики). Залежно від цього така невідповідність може бути ініційована посадовими особами законодавчої, виконавчої або судової влади, фізичними особами чи їхніми угрупованнями, а також в будь-якій іншій комбінації.

Утвердження законності в міжнародних відносинах. Денонсація на відміну від порушення є правомірним актом. Щоб денонсувати договір, все, що має зробити держава, – це виконувати мінімальні умови (процедурні), які містяться в положеннях договору [6, с. 1589]. Ця законність має важливі наслідки для введення санкцій і розподілу тягара і вигод виконання договору. Зокрема, вихід дозволяє державі припинити співробітництво з іншими договірними сторонами, уникаючи або принаймні зменшуючи можливість покарання за недотримання договору. Державу, яка належно виконує процедури виходу з договору, не може бути притягнуто до відповідальності за недотримання договору внаслідок подання заяви однією зі сторін органу розгляду спорів, що створюється відповідно до положень договору, і не може бути піддано санкціям. Крім цього, оскільки не відбулося порушення договору, інші держави не можуть чинити недотримання навзаєм. Звісно, вони можуть прагнути позбавити державу, що виходить з договору, переваг членства в інших договорах, однак можливість вжиття таких заходів залежить від характеру діяльності, яку регулює договір, та того, чи створюються ним певні зовнішні наслідки, які зачіпають сторони, що не є сторонами договору.

Репутаційна функція. Суспільні, формальні та юридичні якості денонсації мають чіткі наслідки для репутації держави стосовно дотримання міжнародного права, що прямо впливає на статус держави в міжнародних відносинах.

З одного боку, законний, публічний характер, а також, як правило, нечасте застосування положень про денонсацію свідчить про те, що держава, що денонсує договір, несе порівняно малі витрати в тому, що стосується її статусу як контрагента, який виконує свої обов'язки. Положення про денонсацію і вихід дозволяють договірним сторонам відкрито обговорювати наслідки обставин, що змінилися порівняно з тими, що існували на момент укладення договору (зокрема, зміна балансу груп інтересів всере-

дині держав). Держава, яка серйозно ставиться до цих правил, дотримується вказаних процедур та, застосовуючи певні підстави денонсації або виходу, керується повагою до міжнародного права, діє цілком в рамках правомірної поведінки, тому застосування цих положень, незважаючи на негативний характер наслідків, не може погіршити її репутацію. Це стосується тих випадків, коли можна заявляти про прихильність, але насправді не дотримуватися договору.

З іншого боку, коли вихід з договору є політично значущим актом, внаслідок якого відбувається відмова від широкого пакету міжнародних зобов'язань або членства в міжнародній організації, такий акт може завдати більшої шкоди державі, ніж порушення певного зобов'язання за договором. У такому разі важливими є масштаб і резонансність такого акта, оскільки певні випадки денонсації можуть спричинити настання складніших обставин, ніж таке порушення, як, наприклад, прострочення виконання зобов'язань по договору.

По-друге, договірні сторони можуть використовувати положення про вихід з договору для неформального розподілення держав відповідно до їхніх інтересів стосовно співробітництва, допомагаючи визначити оптимальний склад учасників договору. На етапі переговорів обмежувальне застереження про денонсацію чи повна заборона на вихід допомагають уникнути участі держав, які не здатні до перспективних дій. Однак після набрання договором чинності дозвільні положення про вихід є запобіжним клапаном для договірних сторін, які внаслідок зміни певних обставин (наприклад, внутрішніх настроїв у державах, зовнішніх обставин чи певної комбінації цих факторів) можуть порушувати правила. Як ілюструють наведені вище приклади, рішення про те, яким характером наділити положення про вихід з договору, створює складні компроміси для договірних сторін.

Динамічна функція. Інститут денонсації є вкрай важливим, але суперечливо реалізує правовстановлюючу функцію у сфері вторинного правовстановлення. Від самого початку він реально (хоча часто латентно) породжує позитивну і корисну для міжнародної спільноти потребу в правовстановленні з огляду на необхідність встановлення гнучкого правового регулювання та забезпечення інтересів учасників міжнародного договору. Однак наслідком застосування відповідних положень є і суб'єктивна необхідність зменшення надлишкового правовстановлення. Це корисно, оскільки, по-перше, внаслідок застосування положень про денонсацію держави можуть реалізовувати свої інтереси і не бути надмірно skutими покладеними на себе обов'язками, а по-друге, якби це було не так, то ми були

б вимушені констатувати можливість існування вічного договору, що призвело б також до вельми незадовільного результату, оскільки міжнародне право втратило б гнучкість правового регулювання, а отже, і можливість впливати на поведінку суб'єктів як таку. З іншого боку, право на денонсацію може потенційно бути інструментом спекулятивної політики, що загрожує дотриманню фундаментального принципу *pacta sunt servanda*. Зокрема, це стосується дорозумілого права на денонсацію, оскільки процедура встановлення його наявності або відсутності регламентується міжнародним правом, ґрунтуючись на дещо неточних критеріях.

У цьому контексті цікавою є ситуація з низкою держав Карибської співдружності, які у 2000 році денонсували Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [5, с. 1832].

Висновки. Отже, проаналізувавши наведені теоретичні положення, можна дійти висновку про те, що денонсація є багатоаспектним явищем, яке може впливати на міжнародні відносини значно більше, аніж лише шляхом припинення міжнародних договорів. Як видно з самих функцій, вони взаємопов'язані між собою. Конкретними напрямками, у яких денонсація здатна впливати на міжнародні відносини, є зовнішньополітичний та внутрішньополітичний курс, імідж держави. Наявність та застосування положень про денонсацію зумовлює такі фактори: вибір контрагентів, виконання зобов'язань, підвищення стабільності міжнародних відносин, зміну договірних прав та обов'язків, нормативного масиву міжнародного права.

Література

1. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. М.: Проспект, 2009. 400 с.
2. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров. М., 1985. 296 с.
3. Венская конвенция о праве международных договоров: комментарий / сост. А.Н. Талалаев; отв. ред. Н.В. Захарова. М.: Юрид. лит., 1997. 336 с.
4. Иосифова С.Д. Вопросы денонсации международных договоров: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. М., 1990. 185 с.

5. Helfer L. Overlegalizing Human Rights: International Relations Theory and the Commonwealth Caribbean Backlash Against Human Rights Regimes. *Columbia Law Review*. 2002. № 102. С. 1832–1911.

6. Helfer L.R. Exiting Treaties. *Virginia Law Review*. 2005. № 91. С. 1579–1648.

Анотація

Ващенко В. А. Функціональна характеристика інституту денонсації. – Стаття.

У статті наводиться функціональна характеристика інституту денонсації. Шляхом виокремлення і дослідження функцій денонсації, основних напрямків, в яких застосування положень про денонсацію впливає на міжнародні відносини, продемонстровано, що денонсація є не лише інструментом припинення договорів, а застосування відповідних положень здатне впливати також на інші речі, окрім чинності міжнародних договорів.

Ключові слова: денонсація, функціональна характеристика, функції, правостановлення, *pacta sunt servanda*.

Аннотация

Ващенко В. А. Функциональная характеристика института денонсации. – Статья.

В статье приводится функциональная характеристика института денонсации. Путем выделения и исследования функций денонсации, основных направлений, в которых применение положений о денонсации влияет на международные отношения, продемонстрировано, что денонсация является не только инструментом прекращения договоров, а применение соответствующих положений способно влиять также на другие вопросы, кроме действия международных договоров.

Ключевые слова: денонсация, функциональная характеристика, функции, правоустановление, *pacta sunt servanda*.

Summary

Vaschenko V. A. Functional characteristics of the institution of denunciation. – Article.

The article deals with the functional characteristics of the institution of denunciation. By highlighting and exploring the functions of denunciation, in particular, the main directions in which the application of provisions on denunciation affects international relations, it is demonstrated that denunciation is not only an instrument for the termination of treaties; the application of the relevant provisions can also affect other issues, besides the operation of international treaties.

Key words: denunciation, functional characteristics, functions, regulation, *pacta sunt servanda*.